

ŠV. TOMAS AKVINIETIS

SVARSTYTI KLAUSIMAI APIE TIESĄ

KLAUSIMAS XV. I ARTIKULAS

Disputed Questions on Truth. Question 15. Article I

ĮŽANGINĖS PASTABOS TOMO AKVINIEČIO SVARSTYTŲ KLAUSIMŲ APIE TIESĄ PENKIOLIKTOS TEMOS APIE AUKŠTESNĮJĮ IR ŽEMESNĮJĮ PROTĄ VERTIMUI

Penkiolikta tema apima penkis klausimus. Pirmuose dviejuose nagrinėjamos pažintinės žmogaus galios – mąstymas ir protas; trečiame – proto ir nuodėmės santykis; ketvirtame ir penktame – aukštesniojo ir žemesniojo proto sąsajos su mirtina ir atleistina nuodėme. Kiekvieno klausimo svarstymas pradedamas priešinga galutiniam atsakymui prielaida, palaikoma nuo keturių iki penkiolikos argumentų, kurie paskutinėje artikulo dalyje paneigiami arba patikslinami. Tarp šių – pirmos ir ketvirtos – artikulo dalių įsiterpia nuo dviejų iki dvylikos pradinę prielaidą neigiančių argumentų. Trečioji dalis – tai autoriaus požiūrio išdėstymas. Dėl tokios dėstymo struktūros kartu ir nagrinėjamos epistemologinės,

psichologinės ir moralinės problematikos sudėtingumo gerokai sunkiau skaityti ir suprasti tekstą. Norėdamas skaitytojui palengvinti šią užduotį, pasitelksiu tarsi paties Tomo siūlomą priemonę – *Teologijos sumą*, kurioje tie patys arba panašūs klausimai išdėstyti glausčiau ir aiškiau, nes skirti pradžiamoksliams. Pavyzdžiui, *Teologijos sumos* pirmosios dalies septyniasdešimt devintos temos aštuntas klausimas – *Ar protas yra kita negu mąstymas galia* – atitinka *Svarstytų klausimų apie tiesą* penkioliktos temos pirmąjį klausimą: *Ar mąstymas ir protas yra skirtingos galios žmogui*. Tad akivaizdu, jog jį nuodugniau suprasti gali padėti pažintis su pirmuoju. Tad būtų pravartu abu tekstus skaityti lygiagrečiai.

RAKTAŽODŽIAI: protas, mąstymas, galia, nuostata, klaida, nuodėmė, sąžinė.

KEY WORDS: reason, understanding, potency, habit, error, sin, conscience.

Taigi mėginsiu skaitytojams tokią gali-mybę suteikti, viename žurnalo numeryje publikuodamas *Svarstytyų klausimų* dalies, o kitame – su ja susijusios *Teologijos sumos* dalies vertimą. Tiesa, šis sumanymas greta akivaizdžių pranašumų turi ir savų keblumų. Minėtas *Teologijos sumos* klausimas yra aštuntas septyniadešimt devintos temos klausimas, o prieš jį einančių septynių klausimų nagrinėjimas yra būtinas kontekstas norint jį visaverčiai suprasti. Taigi būtina pirmiau juos pateikti. Todėl aštuntojo klausimo vertimas skaitytojus pasieks ne kitame, o tik dar kitame žurnalo numeryje.

Dvidešimties metų Tomo Akviniečio veikalų vertimo į lietuvių kalbą patirtis

mane įtikino, kad visiškai nebūtina, o kartais netgi žalinga, vartoti svetimus lietuvių kalbai terminus ten, kur prasmę gali perteikti paprasti lietuviški žodžiai. Todėl toliau pateiktame Akviniečio teksto vertime tradicinius žodžius – *materiją, formą, intelektą, substanciją* – keičiu atitinkamai į *medžiagą, pavidalą, mąstymą, esamybę*. Suprantu, kad toks bandymas su-lietuvinti filosofinę terminiją gali būti skaitytojų ir ekspertų palaikytas akibrokštu. Bet manau, kad reikėtų stengtis mąstyti ne svetimybėmis, o labiausiai lietuvių kalbos sistemą atitinkančiomis sąvokomis.

Prof. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS
Klaipėdos universitetas

PREAMBULĖ

Pirma, ar mąstymas ir protas yra skirtingos galios žmogui.

Antra, ar aukštesnysis ir žemesnysis protas yra skirtingos galios.

Trečia, ar aukštesnysis ir žemesnysis protas gali nusidėti.

Ketvirta, ar mėgavimasis nuodėmingomis mintimis yra mirtina nuodėmė.

Penkta, ar aukštesnysis protas gali padaryti atleistiną nuodėmę.

PIRMAS ARTIKULAS

KLAUSIAMA APIE AUKŠTESNĮJĮ IR ŽEMESNĮJĮ PROTA. IR PIRMIAUSIA KLAUSIAMA, AR MĄSTYMAS IR PROTAS YRA SKIRTINGOS GALIOS ŽMOGUJE

IR ATRODO, KAD YRA SKIRTINGOS.

1. Juk knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma: *jei norime nuo žemesniųjų prie aukštesniųjų galių pakilti, pirmiausia mums pasirodo jutimas, toliau vaizduotė, paskiau protas, vėliau mąstymas, o po jo išmanymas; ir visų aukščiausiai yra išmintis, kuri yra pats Dievas* (Claraevallensis 1855: 779–832). Tačiau vaizduotė ir jutimas yra skirtingos galios. Vadinasi, protas ir mąstymas taip pat yra skirtingos galios.
2. BE TO, anot Grigaliaus, žmogus turi panašumų į visus kūrinius ir dėl šios priežasties sakoma, kad jis yra panašus į visą kūriniją. Bet tai, kuo žmogus panašus į augalus, yra tam tikra sielos galia, būtent maitinančioji, skirtinga nuo proto,

- kuris yra žmogui būdinga tiek, kiek jis yra žmogus, galia. Tą patį galima pasakyti ir apie tą galią, kuria žmogus panašus į gyvulį, – būtent apie jutimą. Tad tuo pačiu pagrindu toji galia, kuria žmogus yra panašus į angelus, esančius aukščiau žmogaus, būtent mąstymas, yra kita negu žmonių giminei būdingo proto galia, pasak Boetijaus traktato *Apie paguodą* penktosios knygos (Boethius 2000: 237).
3. BE TO, kaip paskirų jutimų suvokiniai pasibaigia bendrame jutime, kuris apie juos sprendžia, taip ir proto samprotavimas baigiamas mąstyme, kuris sprendžia apie tai, ką protas pateikia, nes žmogus tik tada sprendžia apie tuos dalykus, kuriuos jo protas svarsto, kai juos nagrinėdamas pasiekia mąstymui būdingus pradus, dėl kurių sprendimo menas vadinamas analitiniu. Tad kaip bendrasis jutimas yra kitokia negu paskiras jutimas galia, taip ir mąstymas yra kitokia negu protas galia.
 4. BE TO, suvokimo ir sprendimo veiksmai yra skirtingų galių veiksmai, kaip tai akivaizdu paskiro ir bendro jutimo atveju, nes paskirasis suvokia, o bendrasis sprendžia. Bet knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma, kad *visa, ką jutimas suvokia, vaizduotė atkuria, mąstymas formuoja, sumanumas tiria, protas sprendžia, atmintis padeda, išmintis supranta*. Vadinasi, protas ir išmintis yra skirtingos galios.
 5. BE TO, kaip tas, kuris yra visais atžvilgiais paprastas, susijęs su sudėtinu veiksmu, taip tas, kuris yra sudėtinis, susijęs su paprastu veiksmu. Tačiau dieviškasis mąstymas, kuris yra visais atžvilgiais paprastas, neatlieka jokio sudėtinio veiksmo, o tik paprasčiausią. Taigi ir mūsų protas, kuris yra sudėtinis tiek, kiek yra gretinantis ir lyginantis, paprasto veiksmo neatlieka. Bet mąstymo veiksmas yra paprastas, nes traktato *Apie sielą* trečioje knygoje rašoma, kad mąstymo veiksmas yra nedalomų dalykų supratimas (Aristotelis 1990: 392–393 [430b]). Vadinasi, mąstymas ir protas nėra ta pati galia.
 6. BE TO, anot Filosofo traktato *Apie sielą* trečiosios knygos (ten pat: 390–391 [430a]) ir jos Komentatoriaus¹, protinga siela pati save pažįsta per tam tikrą panašumą. Tačiau, anot Augustino traktato *Apie Trejybę* devintosios knygos (Augustinus 1841a: lib. IX, cap. 3), protinga siela (*mens*), kuri yra atvaizdas, pati save per save pažįsta. Vadinasi, protas ir mąstymas nėra tapatūs.
 7. BE TO, galios skirstomos pagal veiksmus, o veiksmai pagal objektus. Tačiau proto ir mąstymo objektai yra labai skirtingi. Juk knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma, kad kūnus siela suvokia jutimu, kūnų panašumus – vaizduote, kūnų prigimtis – protu, sukurtąją dvasią – mąstymu, nesukurtąją dvasią – išmintimi (Claraevallensis 1855: 779–832). Tačiau kūniškoji prigimtis nuo sukurtosios dvasios labai skiriasi. Todėl mąstymas ir protas yra skirtingos galios.
 8. BE TO, Boetijus traktato *Apie paguodą* penktoje knygoje rašo: *Taip pat ir žmogus vienaip yra pažįstamas juslėmis, antraip – vaizduote, trečiaip – protu ir dar kitaip – išmintimi. Juslės pažįsta pavidalą, apimantį medžiaginį pamatą. Vaizduotė suvokia vien tik pavidalą be medžiagos. Protas pavidalą peržengia, o sąvoką, kuri slypi atskirybėse, apsvarsto apibendrinančiu mąstymu. Bet išmintis turi dar skvarbesnę žvilgsnį. Peržen-*

gusi bendrybių akiratį, ji grynu minties žvilgsniu žvelgia į patį paprasčiausią pavidalą (Boethius 2000: 237)². Tad kaip vaizduotė nuo jutimo galios skiriasi tuo, kad stebi nuo medžiagos atskirtą pavidalą, o juslės – medžiagoje esantį, taip mąstymas, kuris pavidalą regi tiesiogiai, yra kita galia negu protas, kuris regi atskiruose esiniuose egzistuojantį bendrą pavidalą.

9. BE TO, Boetijus traktato *Apie paguodą* ketvirtoje knygoje rašo: *santykis tarp judrios likimo grandinės ir nejudraus apvaizdos paprastumo yra toks kaip tarp samprotavimo ir mąstymo, kaip tarp to, kas gimsta, ir to, kas yra, kaip tarp laiko ir amžinybės, kaip tarp apskritimo ir jo centro* (ten pat: 203)³. Tačiau visiems žinoma, kad apvaizda nuo lemties, apskritimas nuo centro, laikas nuo amžinybės, radimasis nuo būties skiriasi iš esmės. Vadinasi, ir protas skiriasi nuo mąstymo.
 10. BE TO, penktoje knygoje Boetijus rašo, kad *protas būdingas tik žmonių giminei, lygiai kaip išmintis – tik Dievui* (ten pat: 243)⁴. Bet tai, kas dieviška, ir tai, kas žmogiška, negali priklausyti tos pačios prigimties galiai. Todėl protas ir mąstymas nėra ta pati galia.
 11. BE TO, veiksmų tvarka lemia galių tvarką. Bet atrodo, kad mąstymas ką nors besąlygiškai priima anksčiau nei protas palygina. Vadinasi, mąstymas yra pirmesnis už protą. Juk niekas negali būti pirmesnis už save patį. Todėl mąstymas ir protas nėra ta pati galia.
 12. BE TO, nagrinėti daikto esmę pačią savaime yra viena, o svarstyti ją konkrečiame daikte yra kita. Bet žmogaus siela daro ir viena, ir kita. Vadinasi, joje turi būti dvi galios: viena, esmę pažįstanti tiesiogiai, būtent mąstymas; kita, ją pažįstanti kitame. Atrodo, kad tai daro protas. Todėl išvada nesikeičia.
 13. BE TO, knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma, kad *protas yra sielos rega, kuri gėrį nuo blogio atskiria, dorybes pasirenka ir Dievą myli* (Claraevallensis 1855: 779–832). Bet atrodo, kad visa tai priklauso ne mąstymo, o jutimo galiai. Tad ir protas yra kita negu mąstymas galia.
 14. BE TO, protingumas priešpriešinamas geidulingumui ir niršumui, tačiau niršumas ir geidulingumas priklauso siekiančiajai sielos daliai. Taigi ir protas. Todėl ankstesnė išvada lieka galioti.
 15. BE TO, trečioje traktato *Apie sielą* knygoje Filosofas rašo, kad protingoje sielos dalyje yra valia, kuri skiriasi nuo mąstymo (Aristotelis 1990: 397 [432b 5]). Vadinasi, ankstesnė išvada išlieka.
1. BET ATRODO, kad Augustinas traktato *Apie Trejybę* penkioliktoje knygoje teigia priešingai. Jis rašo: *Dievo vaizdinį, kuris yra žmogus, matome tame, kuo jis pranoksta visus kitus gyvūnus, tai yra prote ir mąstyme, ir visame tame, ką galima priskirti protingai arba mąstančiai sielai, priklausančiai tam, kas vadinama siela arba sąmone* (Augustinus 1841a: lib. XV, cap. 1). Iš to matyti, kad protą ir mąstymą jis suprantą kaip tapačius.
 2. BE TO, iš traktato *Pažodinis Pradžios knygos aiškinimas* trečioje knygoje (Augustinus 1841b: lib. III, cap. 20.30) ir Laiško efeziečiams žodžių – *atsinaujinti savo*

- proto dvoasinėje gelmėje* (Ef 4, 23) – Glosejo skaitome: *šiuos žodžius suprantame kaip patvirtinimą, kad žmogus sukurtas pagal Dievo atvaizdą tuo, kuo jis neprotingus gyvūnus pranoksta*. O tai yra protas, arba protinga siela, arba išmintis, arba tai, kas kitais tinkamesniais žodžiais įvardijama. Todėl atrodo, kad protas ir mąstymas yra skirtingi tos pačios galios vardai.
3. BE TO, Augustinas traktato *Apie Trejybę* tryliktoje knygoje rašo, kad *atvaizdo tos prigimties, už kurią geresnės nėra, reikia ieškoti ir atrasti tame, kas mūsų prigimtyje yra geriausio* (Augustinus 1841a: lib. XIII, cap. 20.25). Tačiau, pasak dvyliktos ir penkioliktos traktato knygos, Dievo atvaizdas yra aukštesnėje mūsų proto dalyje (ten pat: lib. XII ir XV). Vadinasi, jokia žmogaus galia nėra galingesnė už protą. Bet jeigu išmintis, arba mąstymas, nebūtų protas, tai būtų aukščiau už protą, kaip teigia anksčiau minėtas Boetijus ir knygos *Apie dvasią ir sielą* autorius. Vadinasi, mąstymas žmoguje nėra nuo proto besiskirianti galia.
 4. BE TO, kuo mažiau su medžiaga yra susijusi galia, tuo daugiau gali apimti. Tačiau bendras jautimas, kuris yra medžiaginė galia, lygina juslėmis suvokiamus dalykus atskirdamas juos vieną nuo kito. Be to, traktato *Apie sielą* antroje knygoje (Aristotelis 1990: 350 [414a]) teigiama, kad jis juos pažįsta tiesiogiai, antraip negalėtų vieno nuo kito atskirti. Vadinasi, protas, būdamas dar mažiau susijęs su medžiaga, gali ne tik lyginti, bet ir tiesiogiai suvokti, tai yra veikti kaip mąstymas. Todėl neatrodo, kad mąstymas ir protas būtų skirtingos galios.
 5. BE TO, knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma, kad *protinga, gebanti aprėpti viską ir visų daiktų panašumu paženklinta prigimtis yra vadinama galingos ir didingos prigimties siela (mens)* (Claraevallensis 1855: 779–832). O tai, kuo visa siela įvardijama, neturi būti atskirta nuo kurios nors sielos galios. Vadinasi, siela neturi būti atskirta nuo proto, kuris yra tam tikra jos galia; taigi ir mąstymas, kuris, atrodo, yra tapatus sielai.
 6. BE TO, žmogaus siela savo veikloje atlieka dvejopą gretinimą: sudarinėdama teiginius gretina ir skirsto predikatą ir subjektą; tikrindama išvadų teisingumą gretina juos su pradmenimis. Tačiau pirmąjį gretinimą atlieka ta pati sielos galia, kuri, remdamasi esminėmis paprastų dalykų ypatybėmis, juos – būtent predikatą ir subjektą – suvokia, ir iš kurių sudarinėja teiginį, nes traktato *Apie sielą* trečioje knygoje abu priskiriami pasyviajam protui (Aristotelis 1990: 391 [430a 20–30]). Vadinasi, ji bus ta pati galia, kuri supranta pradmenis, būtent mąstymas, ir kuri iš tų pradmenų daro išvadas, būtent protas.
 7. BE TO, knygoje *Apie dvasią ir sielą* rašoma, kad *siela yra mąstanti arba protinga dvasia* (Claraevallensis 1855: 779–832), iš ko matyti, kad protas yra tapatus mąstymui.
 8. BE TO, Augustinas traktato *Apie Trejybę* dvyliktoje knygoje rašo, kad *visa, kas mums ir gyvuliams nėra bendra, priklauso protui*. Bet to, pasak Filosofo traktato *Apie sielą*, tai tinka ne tik protui, bei ir mąstymui (Aristotelis 1990: 401 [434a]). Vadinasi, protas ir mąstymas yra tapatūs.
 9. BE TO, atsitiktiniai objektų skirtingumai nerodo galių skirtingumo. Juk spalvotas žmogus ir spalvotas akmuo juntami ta pačia galia, nes juntamam objektui,

kiek jis yra juntamas, atsitiktina būti žmogumi arba akmeniu. Bet objektai, kuriuos knyga *Apie dvasią ir sielą* mąstymui ir protui priskiria, būtent, sukurtoji dvasia ir kūniška prigimtis nesiskiria, bet sutampa tiek, kiek iš esmės yra protui pažinios (Claraevallensis 1855: 779–832). Juk sukurta bekūnė dvasia protui pažini dėl to, kad yra nemateriali, taip ir kūniška prigimtis yra pažini tik tiek, kiek yra nuo medžiagos atskirta. Todėl jos abi tiek, kiek yra pažinios, prote turi bendrą pažinumo ypatybę, būtent nemedžiagiškumą. Todėl protas ir mąstymas nėra skirtingos galios.

10. BE TO, kiekviena ką nors vieną su kitu lyginanti galia privalo kiekvieną iš jų tobulai pažinti. Todėl Filosofas traktato *Apie sielą* antroje knygoje įrodo, kad mumyse turi būti viena galia, kuri pažįsta baltą ir saldų tuo, kad mes juos vieną nuo kito atskiriame (Aristotelis 1990: 361[418a 10–30]).

Bet tas, kuris supranta, kuo skirtingi dalykai skiriasi, juos vieną su kitu lygindamas gretina. Vadinasi, tai gretinančiai galiai, būtent protui, priklauso ką nors pažinti tobulai, o tai yra mąstymui būdinga veikla.

11. BE TO, kilniau yra gretinti, negu būti gretinamam, kaip veikti yra kilniau, negu patirti poveikį. Bet pažįsta ir gretina kas nors vienas. Vadinasi, siela tuo pačiu pažįsta ir gretina. Vadinasi, protas ir mąstymas yra tapatūs.
12. BE TO, vienas gebėjimas nepriklauso skirtingoms galioms. Bet tuo pačiu gebėjimu, kuriuo gretiname, galime tobulai ką nors pažinti. Taip tikėjimas, kuris ką nors tobulai priima tiek, kiek laikosi pačios pirmosios tiesos, o gretina tiek, kiek ją kūrinijoje tarsi veidrodyje mintimis išvelgia. Vadinasi, gretinanti galia yra ta pati galia, kuri ką nors tobulai pažįsta.

ATSAKYMAS. Norint į šį klausimą rasti aiškų atsakymą, reikia tirti mąstymo ir proto skirtingumą. Todėl reikia turėti omenyje, kad, anot Augustino traktato *Apie Trejybę* trečiosios knygos, dvasinių esybių tvarka yra panaši į kūniškų esamybių tvarką, tai yra, vienos esybės yra aukštesnės už kitas ir valdančios žemesniašias (Augustinus 1841a: lib. III, cap. 11. 27).

Tačiau žemesnieji kūnai nuo aukštesniųjų skiriasi tuo, kad savo tobulos esaties siekia dauginimosi, kaitos ir augimo judėjimu, kaip tai matyti mineralų, augalų ir gyvūnų atveju. O aukštesnieji kūnai iš pat pradžių be jokio judėjimo tobulą esatį tvirtai turi savo esamybėje, galioje, kiekybėje ir pavidale, kaip tai matyti saulės, mėnulio ir žvaigždžių atveju.

Tačiau dvasinių prigimčių tobulumas glūdi tiesos pažinime. Todėl egzistuoja tam tikros aukštesniosios esybės, tvirtą tiesos žinojimą gaunančios iš pat pradžių be jokio judėjimo ar samprotavimo staigiu arba paprastu supratimu, kaip angelai, apie kuriuos sakoma, kad jie turi dieviško pavidalo mąstymą. Bet egzistuoja ir žemesnės dvasinės esybės, tobulo tiesos pažinimo siekiančios tam tikru judėjimu nuo vieno žinomo dalyko pereidamos prie kito nežinomo, kad besiremdamos tuo, kas jau žinoma, pažintų tai, kas dar nežinoma, kaip tai būdinga žmonių sieloms. Kaip tik dėl to angelai vaidinami mąstančiomis esybėmis, o sielos – protaujančiomis. Mat atrodo,

kad mąstymas reiškia paprastą ir tobulą pažinimą, nes sakoma, kad mąsto (*intelligere*) tas, kuris pačiame daikto esmės viduje (*intus*) tam tikru būdu perskaito (*legit*) tiesą. O protas reiškia tam tikrą samprotavimą, dėl kurio žmogaus siela nuo vieno pažinimo objekto eina prie kito ir jį pasiekia. Todėl Izaokas knygoje *Apie apibrėžimus* rašo, kad *protavimas yra judėjimas nuo priešasties prie padarinio* (Israeli 2009: 57).

Tačiau, pasak Augustino traktato *Pažodinis Pradžios knygos aiškinimas* aštuntos knygos, kiekvienas judėjimas prasideda nuo ramybės (Augustinus 1841b: lib. VIII, 20.39). Taip pat ir judėjimo pabaiga yra ramybė, kaip rašoma *Fizikos* penktoje knygoje (Aristotle 1941a: 313 [229b 25]). Todėl protas su mąstymu siejamas taip, kaip judėjimas siejamas su ramybe kaip su savo pradžia ir pabaiga ir kaip radimasis – su būtimi. Ir tai patvirtina anksčiau pateikta Boetijaus nuomonė, kad protas siejamas su mąstymu kaip su savo pradžia ir pabaiga. Žmogaus protas su mąstymu susijęs kaip su savo pradžia todėl, kad nuo vieno objekto prie kito jis gali pereiti tik pasiremdamas koku nors paprastu tiesos, arba pradmenų, supratimu. Panašiai samprotavimu protas gali pasiekti ką nors aiškaus tik ištyręs ar to samprotavimo rezultatai atitinka pirmuosius pradus. Tad atradimo kelyje mąstymas yra proto pradžia, o sprendimo kelyje jis yra proto veiklos pabaiga.

Nors iš tiesų žmogaus siela pažįsta protaudama, tačiau protavimas remiasi tam tikru paprastu, aukštesniosioms esybėms būdingu žinojimu, dėl kurio sakoma, kad jis turi ir mąstymo galią. Tokį samprotavimo buvimo būdą (*modus*) Dionisijas traktato *Apie Dievo vardus* septintoje knygoje aiškina tuo, kad pati dieviškoji išmintis aukštesniųjų esybių pabaigas visada sieja su žemesniųjų pradžiomis, todėl sakoma, kad žemesnioji prigimtis savo aukštuma pasiekia tai, kas aukštesniosioms yra žemuma (Areopagite 1897: 47–50).

Angelų ir žmogaus sielos skirtingumą Dionisijas traktato *Apie Dievo vardus* septintame skyriuje parodo žodžiais: *ne iš dalių daiktų arba juslių, arba ilgų kalbų surenka, bet tiesiai iš pačios dieviškos išminties angelų mąstymo galios gauna paprastą, gryną ir vienodą dieviškųjų, tik mąstymu suvokiamų dalykų supratimą*. Toliau priduria apie žmonių sielas: *dėl dieviškos išminties sielos irgi turi tam tikrą išsklaidytą, padalintą ir vienovės stokojantį supratimą, raitais besisukantį aplink esančių daiktų tiesą, bet per daugio suvedimą į vienį jos yra vertos angelams prilygstančio supratimo tiek, kiek sieloms pritinka ir įmanoma*. Jis tai sako todėl, kad tai, kas priklauso aukštesnei prigimčiai, žemesnėje prigimtyje gali būti ne tobulai, o tik tam tikru silpnu dalyvavimu; kaip juslinėje prigimtyje yra ne protas, o tik tam tikras proto dalyvavimas tiek, kiek gyvuliai turi tam tikrą prigimtinę nuovoką, kaip apie tai rašoma *Metafizikos* pradžioje (Aristotle 1941b: 689 [980b]).

Tačiau tas, kuris šitaip dalyvauja, nėra nuosavybė to, kuriame dalyvauja. Kitaip tariant, pastarojo galioms jis paklūsta netobulai. Todėl pirmoje *Metafizikos* knygoje rašoma, kad dieviškas pažinimas yra ne žmogaus, o Dievo nuosavybė (ten pat: 693 [983a 10]). Todėl dalyvavimu turimas galia nelaikomas. Pavyzdžiui, nesakoma, kad gyvuliai turi kokį nors protą, nes juose dalyvaujanti tam tikra nuovoka jiems priklauso kaip tam tikras iš prigimties gautas gebėjimas vertinti. Panašiai ir žmoguje

nėra vienos ypatingos galios, kuria paprastai, tobulai ir be jokio samprotavimo būtų pasiekiamas tiesos pažinimas. Tačiau toks tiesos pažinimas jam priklauso kaip tam tikras prigimtinis gebėjimas, pradmenų mąstymu vadinamas. Tad žmoguje nėra jokios nuo proto atskirtos, mąstymu vadinamos galios, bet pats jo protas vadinamas mąstymu, nes dalyvauja supratimo paprastume, kuris yra jo tikrosios veiklos pradžia ir pabaiga. Todėl ir knygos *Apie dvasią ir sielą* autorius tikrąjį mąstymo veiksmą priskiria protui (Claraevallensis 1855: 779–832). Tai, kas būdinga protui, jis laiko proto veiksmu, teigdamas, kad *protas yra sielos akis, kuria ji mato tiesą, o protavimas yra proto atliekamas tyrimas*.

Net ir pripažinus, kad paprastam ir tobulam mumyse esančios tiesos supratimui mums tikrai ir tobulai tiktų tam tikra galia, tektų sutikti, kad ji negalėtų būti jokia kita galia, išskyrus protą. Tai akivaizdu dėl to, ką Avicena rašo knygos *Apie prigimtinius dalykus* šeštame skyriuje. Jis teigia, kad skirtingi veiksmai rodo skirtingas galias tik tada, kai negali būti kildinami iš to paties prado, panašiai kaip jutimas ir atmintis negali būti kildinami iš to paties prado, bet pirmasis – iš drėgnojo, o antrasis – iš sausojo.

Todėl vaizduotė, kuri kūniškame organe saugo kūnų pavidalus, yra kita galia negu jutimas, kuris minėtų pavidalus kūnišku organu priima. O proto veiksmas, t. y. samprotavimas, ir mąstymo veiksmas, t. y. paprastas tiesos supratimas, vienas su kitu lyginami kaip radimasis su būtimi, kaip judėjimas su ramybe. Tačiau ramybė ir judėjimas kildinami iš to paties prado visuose objektuose, kuriems jie abu būdingi, nes dėl tos pačios prigimties kas nors ilsisi vietoje, dėl kurios jis į tą vietą atjudėjo, bet ramybėje esantis ir judantis yra kaip tobulas ir netobulas. Todėl samprotavimo galia ir supratimo galia yra ne dvi skirtingos galios, bet viena galia, kuri, kiek ji yra tobula, tiek pažįsta tiesą, o kiek netobula, tiek samprotauja. Todėl teisingai suprastas protas jokiū būdu mumyse negali būti kita negu mąstymas galia. Tačiau kartais pati juslinės sielos pažinimo galia vadinama protu, nes, anot Komentatoriaus traktato *Apie sielą* trečiosios knygos, ji lygina įvairius individualius pavidalus, o tikrasis protas lygina bendruosius pavidalus (*Corpus Commentariorum* 1953: 382). Ji turi atskirą organą, būtent vidinį smegenų skyrių. Ir šis protas be jokių abejonių yra kita negu mąstymas galia, bet apie tai mes dabar neketiname kalbėti.

Todėl I PIRMAJĮ reikia atsakyti, jog knyga *Apie dvasią ir sielą* nėra autentiška. Ir netikima, kad ją būtų parašęs Augustinas. Bet pritariant tam, kas joje rašoma, galima sakyti, kad autorius ketino ne sielos galias suskirstyti, o parodyti įvairias pažinimo pakopas, kuriomis siela kyla, kad jutimu pažintų medžiaginius pavidalus; vaizduote – atsitiktines, nuo medžiagos, bet ne nuo medžiaginių esaties sąlygų atskirtus pavidalus; protu – esminę, nuo individualios medžiagos atskirtą medžiaginių daiktų pavidalą, nuo kurio aukščiau pakyla iki tam tikro sukurtųjų dvasių pažinimo. Todėl sakoma, kad siela turi mąstymą, nes per jį tas dvasines esybes, kurios visiškai be jokios medžiagos egzistuoja, pažįsta, o nuo jų toliau pasiekia tam tikrą paties Dievo pažinimą. Todėl sakoma, kad turi tą supratimą, kuris teisingai

mąstymo veiksmu vadinamas dėl to, kad pažinti Dievą priklauso Dievui, kurio mąstymas yra Jo paties supratimas, tai yra paties savęs supratimas.

Į ANTRAJĄ atsakytina, jog anot Boetijaus traktato *Apie paguodą* penktosios knygos, *aukštesnioji pažinimo galia apima ir žemesniąją, bet žemesnioji niekaip negali pakilti iki aukštesniosios* (Boethius 2000: 237). Todėl aukštesnioji prigimtis gali viską, ką gali žemesnioji, tačiau ne viską, ką gali už ją aukštesnė. Todėl protingos sielos prigimtis turi galią jutiminės arba maitinančiosios prigimties veiksmams, tačiau ne tiems mąstančiosios prigimties veiksmams, kurie ją pranoksta.

Į TREČIAJĄ atsakytina, kad anot Filosofo, bendras jautimas, kadangi jis visus juntamus dalykus suvokia, tai būtina, kad juos visus vienyty tuo pačiu bendru pagrindu, antraip jis negalėtų sudaryti iš esmės vieno objekto. Tačiau joks paskiras jautimas negali pasiekti to bendro objekto pagrindo. O protas paprastą supratimą pasiekia kaip savo veikimo ribą, kai samprotavimas pasiekia pažinimo išvadą. Todėl nebūtina, kad mūsų mąstymas būtų kita negu protas galia taip, kaip yra bendrasis jautimas ir paskiri jutimai.

Į KETVIRTAJĄ atsakytina, kad sprendimas nėra ta proto savybė, kuria jį nuo mąstymo būtų galima atskirti, nes ir mąstymas sprendžia, jog tas yra tiesa, o anas – melas. Tačiau protui sprendimas, o mąstymui supratimas priskiriama todėl, kad paprastai protu sprendžiame redukuodami į pradmenis, o tiesą tiesiogiai suprantame mąstymu.

Į PENKTAJĄ atsakytina, kad visiškai paprastas neturi jokių sudėtinių dalių. Tačiau paprasti išsaugojami sudėtiniuose. Atitinkamai paprastuose nėra to, ką turi sudėtinis kaip sudėtinis: juk paprastas kūnas neturi mišiniui būdingo skonio. Tačiau mišrūs kūnai, nors ir netobulai, turi tai, kas priklauso paprastiesiems: pavyzdžiui, šiluma ir šaltis, sunkis ir lengvumas atrandami mišriuose kūnuose. Todėl dieviškajame mąstyme, kuris yra visiškai paprastas, nėra jokio sudėtingumo. Tačiau mūsų protas, nors jis yra sudėtinis, gali atlikti tam tikrą paprastą veiksmą ir tam tikrą sudėtinį veiksmą arba predikatą su subjektu jungdamas, arba pradmenis siedamas, kad padarytų išvadas, nes jam kaip provaizdis priklauso tai, kas būdinga paprasto prigimčiai. Todėl mumyse ta pati galia atpažįsta paprastus daiktų požymius, sudarinėja teiginius ir protauja. Pastarasis veiksmas būdingas protui kaip protui, kiti du būdingi ir mąstymui kaip mąstymui. Antrasis būdingas ir angelams, nes jie pažįsta per daugybę rūšių. Bet Dievui, kuris, pažindamas savo esmę, pažįsta viską, tiek paprastą, tiek sudėtingą, būdingas tik pirmasis veiksmas.

Į ŠEŠTAJĄ atsakytina, kad siela tam tikru būdu pati save per save pažįsta, nes save pažinti, vadinasi, žinojimą apie save savyje turėti. Ir kadangi save tam tikru būdu pažįsta per suprantamumo rūšį, dėl kurios save atpažįsta ir pažįsta, tai Filosofas ir Augustinas kalba apie tą patį, todėl argumento išvada nėra teisinga.

Į SEPTINTAJĄ atsakytina, kad toks objektų skirtingumas negali būti galių įvairovės priežastimi, nes, kaip jau buvo įrodyta, jis egzistuoja atsitiktinių požymių pagrindu. Be to, proto objektas yra kūniška prigimtis, nes žmogiškasis pažinimas kyla iš jutimų ir vaizdinių. Todėl mūsų mąstymas (teisingai vadinamas protu tiek,

kiek jis žmonių giminei būdingas) savo žvilgsnį pirmiausia nukreipia į juntamų daiktų prigimtis. Bet nuo jų jis toliau pakyla iki sukurtųjų arba nesukurtųjų dvasių pažinimo, kuris jam būdingas labiau dėl dalyvavimo jame ko nors iš aukštesniosios prigimties negu dėl to, kas jam tiesiogiai priklauso ir tobulai tinka.

Į AŠTUNTAJĄ atsakytina, kad Boetijus mąstymą ir protą mano esant skirtingomis pažinimo galiomis, tačiau priklausančiomis ne vienam, bet skirtingiems subjektams. Protą jis mano esant žmogaus savybe, todėl sako, kad žmogus pažįsta paskirų daiktų bendrus pavidalus, kuriuos nuo juntamų daiktų atitraukia. O mąstymą mano esant savybe aukštesniųjų esybių, kurios tiesioginiu savo žvilgsniu visiškai nemedžiagines esybes supranta. Todėl jis mano, kad protas niekada nepasiekia to, kas priklauso mąstymui, nes dėl mūsų pažinimo silpnumo mes negalime pakilti iki nemedžiaginių esybių savybių regėjimo. Tačiau pakilsime tėvynėje, kai per šlovę tapsime į dievus panašūs.

Į DEVINTAJĄ atsakytina, jog skirtingose esybėse esantys protas ir mąstymas nėra ta pati galia, bet dabar klausiama apie tai, kaip kiekviena iš jų yra žmoguje.

Į DEŠIMTĄ atsakytina, jog tame argumente kalbama apie skirtingų galių veiksmus. Tačiau pasitaiko, kad viena galia atlieka skirtingus veiksmus, kurių vienas yra už kitą pirmesnis. Taip galimybinis mąstymas (*intellectus possibilis*) supranta tai, kas yra, ir sudarinėja teiginius.

Į VIENUOLIKTĄ atsakytina, kad siela atlieka abu veiksmus, bet ta pačia galia. Tačiau atrodo, kad protingai žmogaus sielai būdinga esmę pažinti paskirame objekte. O pažinti esmę tiesiogiai, atrodo, labiau tinka aukštesniosioms esybėms, kaip tai matyti iš to, kas jau anksčiau sakyta.

Į DVYLIKTĄ atsakytina, kad meilė Dievui ir dorybių pasirinkimas protui priskiriami ne todėl, kad jam tiesiogiai priklausytų, o todėl, kad proto sprendimu valia nukreipiama į Dievą kaip į tikslą ir į dorybes kaip į to tikslo siekimo priemones. Ir kaip tik dėl to protingoji sielos dalis priešinama juntančiai ir geidžiančiai daliai, nes veikti mus skatina arba proto sprendimas, arba jutimas, priklausantis juntančiai ar geidžiančiai daliai. Be to, sakoma, kad valia yra prote tiek, kiek ji yra protingoje sielos dalyje, taip, kaip sakoma, kad atmintis yra jutime tiek, kiek ji yra juntančiojoje dalyje, o ne todėl, kad ji yra ta pati galia.

Dėl viso to, kas jau pasakyta, atsakymas į TRYLIKTĄ ir KETURIOLIKTĄ yra akivaizdus.

Literatūra

Areopagite, *Dionysius*. 1897. *The Works of Dionysius the Areopagite*, tr. John Parker, London: James Parker and Co. <http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0450-0525,_Dionysius_Areopagita,_Works,_EN.pdf> [žr. 2020 06 23]

Aristotelis. 1990. *Apie sielą. Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. vertė Vosylius Sezemanas. Vilnius: Mintis.

Aristotle. 1941a. *Physics. The Basic Works of Aristotle*. Tr. W. D. Ross, R. P. Hardie and R. K. Gaye, Ed. R. McKeon. New York: Random House.

Aristotle. 1941b. *Metaphysics. The Basic Works of Aristotle*. Tr. W. D. Ross, Ed. R. McKeon. New York: Random House.

Augustinus Aurelius. 1841a. *De Trinitate. Patrologiae cursus completus*. Series Latina. T. 42. Ed.

- Jacques Paul Migne. Paris. <<https://www.augustinus.it/latino/trinita/index2.htm>> [žr. 2020 06 25]
- Augustinus Aurelius. 1841b. *De Genesi ad litteram libri duodecim*. Series Latina. T. 34. Ed. Jacques Paul Migne. <http://www.augustinus.it/latino/genesi_lettera/index2.htm> [žr. 2020 06 25]
- Boethius Anicius Manlius Severinus. 2000. *Filosofijos pakuoda*. Iš lotynų k. vertė Lizeta Lozuraitytė. Vilnius: Alma littera.
- Claraevallensis (Augustinus [pseudo]), Alcherus Monachus. 1855. *Liber de spiritu et anima*. *Patrologiae cursus completus*. Series Latina. T. 40. Ed. Jacques Paul Migne. Paris.
- Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem*. 1953. Ediderunt Henricus Austryn Wolfson, David Baneth, Franciscus Howard Fobes, *Versionum Latinarum*, Vol. VI, 1. Cambridge, Massachusetts: The Medieval Academy of America.
- Israeli, Isaac. 2009. *The Book of Definitions. Isaak Israeli a Neoplatonic Philosopher of the Early Tenth Century*. Tr. S. M. Stern, § 21, tr. A. Altman, S. M. Stern. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Nuorodos

- ¹ Filosofu iš didžiosios raidės viduramžiais buvo vadinamas Aristotelis, o Komentatoriumi – Averojus (Ibn Rushd).
- ² Tekste cituojant Lozuraitytės vertimą žodis *intelegencija* pakeistas žodžiu *išmintis*, žodis *universaliuju* – *apibendrinančiuju*.
- ³ Cituojant Lozuraitytės vertimą žodis *intelektas* pakeistas žodžiu *mąstymas*.
- ⁴ Cituojant Lozuraitytės vertimą žodis *intelegencija* pakeistas žodžiu *išmintis*.

Iš lotynų kalbos vertė prof. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS,
Klaipėdos universitetas

Versta iš *Sancti Thomae de Aquino Quaestiones disputatae de veritate*, quaestio XIV.
Textum adaequatum Leonino 1972 edito ex plagulis de prelo emendatum ac translatum
a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit.
<<http://www.corpusthomicum.org/qdv14.html>> [žiūrėta 2020 06 23]